

LUNDS UNIVERSITET
Centrum för teologi och
Religionsvetenskap
MRS 200
Handledare: Rouzbeh Parsi
Seminariedatum: 2005-01-15

STATEN OCH LEGOSOLDATEN
EN KORTFATTAD STUDIE I FÖRHÅLLET MELLAN STAT OCH
LEGOSOLDAT FRÅN 1500-TALET TILL VÅRA DAGAR

Andreas Tullberg, Wml

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.....	
1. INLEDNING	3
2. FRÅGESTÄLLNING, BEGRÄNSNING OCH DISPOSITION.....	4
3. TIDIGARE FORSKNING	6
4. TEORIER OM STATEN OCH VÅLDET.....	8
KONGLOMERATSTATEN OCH NATIONALSTATEN	8
STATEN OCH VÅLDET	12
5. LEGOSOLDATEN OCH STATEN	15
VAD ÄR EN LEGOSOLDAT?.....	15
LEGOSOLDATEN OCH STATEN PÅ 1500- OCH 1600-TALET	16
LEGOSOLDATEN OCH STATEN PÅ 1700-, 1800- OCH 1900-TALEN	17
LEGOSOLDATEN IDAG	18
6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH NYA FRÅGOR	20
STATEN OCH LEGOSOLDATEN.....	20
BORTOM NATIONALSTATEN, LEGOSOLDATENS ROLL I FRAMTIDEN OCH NYA FRÅGOR.....	21
7. LITTERATURFÖRTECKNING.....	23
REFERENSER.....	23

1. INLEDNING

“The control of violence is one of the fundamental issues – perhaps the fundamental issue – in politics. The export of private military services is therefore a subject to take very seriously.”¹

- Jack Straw, brittisk utrikesminister

Allt sedan krigets första dagar har det funnits de som sett det organiserade dödandet som ett sätt att tillförskansa sig personlig rikedom. Dessa äventyrare, lycksökare och profitörer har funnits i varierande utbredning i nästan alla arméer genom historien. De har figurerat i alla möjliga skepnader, allt från kriminella element på flykt undan rättvisan, till motiverade yrkesmän som med stolthet sett på sin roll. De har uppträtt som självständiga individer som uppgått i en befintlig struktur såväl som hela förband med egen avlöning och egen befälsstruktur. De har slagits för nationella arméer, de har slagit för gerillagrupper, i uppror, i kriminella uppgörelser och på internationella uppdrag. Deras roll och anseende har skiftat med tiden. Med ett samlingsnamn har vi valt att kalla dem legosoldater.

Legosoldatens roll i oroshärdar har på den senaste tiden aktualiserats med de så kallade *Private Military Corporations* eller *PMCs*. Dessa, i huvudsak kontrakterade av USA och Storbritannien, utför idag mycket av det militära arbetet i exempelvis Irak. Den bild man idag vanligtvis möts av i media eller allmänna diskussioner rörande PMC är överlag negativ. Att tillförskansa sig materiell vinning på kriget som främsta motiv ses som ett åsidosättande av mer ärevördiga motiv som t.ex. demokratikamp eller försvarskamp. Detta tar sig inte minst tydligt uttryck i den internationella lagen rörande legosoldatens ställning.

Staten har så länge den funnits försökt hävda sitt våldsmonopol med blandad framgång. Alltsedan de moderna staterna började sin formering i mitten av 1600-talet har militariseringen allt mer knutits till statsmakten. Krig, internationella kriser och värnplikt har bidragit till att utveckla nationalism och patriotism och därmed hjälpt till att legitimera enskilda staters legitimitet och kontroll av det egna territoriet. I en tid med starka statsstater och romantiska och nationalistiska ideal har legosoldatens ställning inte varit hög och yrkesgruppen inte sällan utmålats som ett dåligt föredöme för mänskligheten. Paradoxalt nog ingick inte sällan stora skaror av utländska soldater i de nationella arméerna även under nationalismens glansdagar. Var dessa legosoldater? Kan de jämföras med dagens PMC, eller rör det sig om skilda fenomen? Dessa frågor är relevanta i sig men aktualiserar samtidigt frågor på ett högre teoretiskt plan. Vilket är förhållandet mellan stat, krig och organiserat våld? Kan studiet av historien om dessa soldater hjälpa oss att förstå dagens PMC och kan vi i så fall sja om dess framtid?

¹ Private Military Companies: Options for Regulation, HC 577, 2001-02, s.4.

2. FRÅGESTÄLLNING, BEGRÄNSNING OCH DISPOSITION.....

Att ge sig i kast med ett så stort ämne som det skulle innebära att på ett heltäckande plan jämföra relationen mellan stat och legosoldater i ett 500 års perspektiv är förstås helt omöjligt på den här nivån. Avsikten med uppsatsen blir därför att utifrån relevant litteratur beskriva staten och legosoldatens utveckling från 1500-talet till idag och jämföra de två.

Lite konkretare uttryckt kan min ambition med den här uppsatsen spaltas i tre frågor vilka i möjligaste mån kommer att besvaras utifrån materialet.

- Hur har synen på legosoldater och legoförband förändrats från 1500-talet till idag?
- Vilket är förhållandet mellan statens utveckling och legosoldatens?
- Går det att se en trend i fråga om legosoldatens utveckling och vad skulle den i så fall innebära för framtiden?

För att besvara första frågan har jag valt att utgå från den, förvånansvärt begränsade, historiska litteraturen som täcker ämnet. När man talar om staten, legosoldaten och utvecklingen över 500 år är det även viktigt att poängtera att vi talar ur europeiskt/amerikanskt perspektiv. Det är ur den kontexten undersökningen är gjord. Anledningen till att andra kultursfärer och geografiska områden lämnats utanför är kopplat till i huvudsak två anledningar. För det första är det i Europa staterna (i dess moderna bemärkelse) ser dagens ljus och det är efter den konstruktionen som alla stater mer eller mindre idag är byggda. Avgränsningen i tid är satt till 1600-talet vilket just får sägas vara den tidpunkten för den statsfödelsen.

Frågeställningens andra fråga är naturligtvis nära relaterad till den första och min avsikt är att behandla dem samtidigt. Det är, tror jag, inte en förhastad mening att redan nu påstå att sambandet mellan statens utveckling och legosoldatens tydligt hänger ihop. Frågan blir snarare hur tydligt detta är, om det kanske finns andra faktorer och vad man kan läsa av detta? Dessa två frågor kommer att diskuteras och förhoppningsvis initialt besvaras under uppsatsens kapitel 5. I den andra frågan ligger även inbakat en fråga om hur tidigare författare kopplat samman statligt och ickestatligt våld med konstruktionen (men även dekonstruktionen) av staten. Den delen avser jag att undersöka närmare under kapitel 4.

Den tredje frågan jag valt att ställa här är frågan om det går att se en trend. All historisk forskning bör ha en koppling till samtiden för att styrka sin relevans. Den gamla klichén ”att lära av historien” känns ur ett mänskliga rättigheter-perspektiv mycket relevant. Att lära av historien är ofta synonymt med att identifiera katastrofer, krig och andra kriser i historien för att sedan försöka förhindra att dessa inträffar igen. Tyvärr låter sig detta ofta inte göras om man samtidigt inte lär sig studera och avläsa trender. Det är historiens längre linjer med studier av processer som t.ex. identitetsbyggande, normskapande eller utvecklingen av samhällskonstruktioner, ideologier och värderingar. Först när man närmare betraktar sådana processer kan man börja förstå historien och med det har man skapat sig en god grund för studiet av sin samtid må än det vara sociologi, antropologi, statsvetenskap eller mänskliga rättigheter.

Jag gör emellertid på inga sätt anspråk på att på den här nivån och genom det här arbetet leverera en väl underbyggd trend genom vilken man klarare kan förstå dagens stater eller för den sakens skull, legosoldater. Mitt försök här skall snarare ses som ett förslag till underlag för en diskussion om relevansen av den historiska återblicken som metod. Den eventuella

trenden och dess tänkbara konsekvenser för framtiden diskuteras i undersökningens avslutande del.

Man skulle enkelt och kanske motiverat kunna hävda att det finns flera andra infallsvinklar än kriget för att förstå statens utveckling. T.ex. demokratisering, ideologiska processer, sekularisering, folkrörelser, transnationell handel eller informationssamhällets genomslag för att nämna några andra tänkbara utgångspunkter. Att se till den militära utvecklingen kan på visst sätt ändå uppmärksamma annars dolda aspekter. Att våldet och våldsmonopolet fyller en särskild roll i statsbygget är genomgående i den litteratur jag undersökt. Jag har därför valt att återvända till detta under kapitel 4 under en egen rubrik.

Utöver statens utveckling i kapitel 4, undersökningen av legosoldatens historia i kapitel 5 och den sammanfattande diskussionen i kapitel 6 har jag avsatt kapitel 3 för att utan närmare analys redogöra för vad som tidigare skrivits kring legosoldater. De relevanta texter jag kommer att använda som behandlar statens utveckling presenteras översiktligt även om de naturligtvis endast utgör en bråkdel av det mycket omfattande forskningsläget som rör staten genom historien. För att överhuvudtaget kunna resonera vidare om legosoldatens historia krävs en definition av begreppet och en redogörelse för hur det skiljer sig från andra typer av soldater. En sådan står också att finna i kapitel 4.

Uppsatsens syfte är alltså lika mycket att konfrontera, jämföra och presentera olika teorier kring statsbildningsprocessen utifrån ett våldsperspektiv och ur dessa hämta en teoretisk ansats som att redovisa synen på legosoldaten genom historien. Detta motiverar det relativt stora teorikapitlet som således skall betraktas som en del av undersökningen. Det samlade resultatet redovisas i kapitel 6.

3. TIDIGARE FORSKNING

Den här studien tar sin utgångspunkt från den amerikanske statsvetaren och författaren, Peter W Singers, bok om dagens legosoldater, *Corporate Warriors, The Rise of the Privatized Military Industry*.² Singer har på ett övertygande sätt presenterat och förklarat dagens legosoldater, eller PMF (Private Military Firms) som han väljer att kalla dem. Utöver att översiktligt gå igenom dess historia studerar Singer dessa firmors struktur och uppbyggnad samt vilka problem och möjligheter de för med sig. Jag får anledning att återkomma till Singers bok i teorikapitlet såväl som i undersökningen.

I övrigt har det skrivit väldigt mycket på senare tid om de privata firmorna som opererar i världen, främst amerikanska och engelska firmors verksamhet i Irak och Afghanistan. Det rör sig främst om nyhetsartiklar och utredningar. Då Singers bok är den mest omfattande, samtidigt som att PMF's inte ensamt står i centrum för studien, får den representera forskningsläget om den moderna legosoldaten även om Singers text kompletteras med en del texter i undersökningen.

Den tidigare forskningen kring legosoldater i äldre tid är vid en första anblick förvånansvärt tunn. Visserligen avhandlas legosoldaten säkerligen indirekt i åtskilliga texter men där han stått som eget tema är studierna färre. Utöver Singers ovan nämnda genomgång är de mest genomarbetade verken på ämnet är statsvetaren Janice E. Thomsons *Mercenaries, Pirates & Sovereigns*³ samt journalisten Anthony Mocklers *The Mercenaries*⁴ från 1994 respektive 1970. Thomsons avsikt är att beskriva och förklara statens tillförsäkrande av våldsmonopolet, något hon menar skedde under 1800-talet. Detta underbyggs av en historisk studie av ickestatligt och statligt våld från 1300-talet till 1900-talet. Det är genom att undersöka staten i relation till ickestatligt våld som begrepp som kontroll och suveränitet kan förklaras, menar Thomson. Mocklers bok är i all ärlighet kommen till åren och behandlar ämnet i ljuset av sin samtid, d.v.s. med de afrikanska frihetsrörelsernas tid och det kalla krigets nationella jätteaméer. Icke desto mindre ger Mockler en god genomgång av legosoldatens historia från feodalismens dagar till ca 1960. En del relevanta artiklar om legosoldater från i huvudsak militärhistoriska tidskrifter kompletterar den historiska överblicken.

När det gäller synen på statens utveckling har det funnits en debatt om var och när den moderna statens föddes. Somliga vill lägga det i samband med den Westfaliska freden 1648 och utvecklingen därefter, andra föredrar att lägga det något senare. Inom detta fältet har jag i huvudsak valt historikern Martin van Crevelds omfattande översiktsverk från 1999, *The Rise and Decline of the State*, men även något från Charles Tillys *Coercion, Capital and European States. AD 990 – 1992*.⁵ Van Creveld menar att staten nådde sin höjdpunkt mellan 1789 – 1975 och att den sedan dess utmanats och varit tvungen att släppa kontrollen över allt fler av sina institutioner. Staten skapades för att kontrollera våldet och kommer följaktligen att upplösas i samband med att den tappat kontrollen över den samma, tycks kunnas utläsas av van Crevelds avslutande resonemang. Den Lundensiske historieforskaren Harald Gustafsson har i "The Conglomerate State: A Perspective on State Formation in Early Modern Europe" närmare undersökt på förnationella identiteter och statsbildningar

² Singer, Peter W., *Corporate Warriors, The Rise of the Privatized Military Industry*, New York 2003.

³ Thomson, Janice E., *Thomsons Mercenaries, Pirates & Sovereigns*, New Jersey 1994.

⁴ Mockler, Anthony, *The Mercenaries*, New York 1970.

⁵ van Creveld, Martin, *The Rise and Decline of the State*, Cambridge 1999; Tilly, Charles, *Coercion, Capital and European States. AD 990 – 1992*, Oxford och Cambridge 1995.

vilka han kallar konglomeratstater, ett intressant begrepp att koppla till van Crevalds och Tillys resonemang.⁶ Vilken roll kriget och våldet spelat för van Crevalds, Tillys och Gustafssons problematisering av statsbildningsprocessen och vilka konsekvenser de kan läsa av detta utvecklas vidare i nästa kapitel.

Nämns i forskningsläget bör också studiet av krig och fred som ett sätt för ökad förståelse av t.ex. statsbildning och utveckling. Här har jag valt att använda den engelske historikern Michael Howard, dels som medredaktör till *The Laws of War. Constrains on Warfare in the Western World* och dels som författare till den nyligen till svenska översatta *Fred och krig. Hur freden uppfanns och kriget återuppfanns*.⁷

Teorier om trender, trendbrott eller kontinuitet kring suveränitet och globalisering återfinns i åtskilliga verk inom historia och statsvetenskap såväl som juridik och sociologi och debatten är bred och stundtals intensiv. Jag har valt att lämna den debatten utanför och kommer därför att i diskussionen kring dessa begrepp använda i huvudsak ovan nämnda verk samt en del artiklar ur det urval som använts under kursen.

Jag vill poängtera att de böcker och artiklar jag valt att använda i den här uppsatsen inte till närmelsevis kan göra anspråk att täcka av hela forskningsläget kring stater, suveränitet och våld. Naturligtvis har massvis av annars relevant litteratur och inte minst primärkällor fått lämnas utanför den här studien, men jag tror ändå att ovan redovisad litteratur skall vara tillräcklig för att driva en vettig undersökning, generera en diskussion såväl som ge gott om uppslag för nya frågeställningar.

⁶ Gustafsson, Harald, The Conglomerate State: "A Perspective on State Formation in Early Modern Europe" ur *Scandinavian Journal of History*, Vol 23, 1998.

⁷ red. Howard, Michael, Andreopoulos, George J., Shulman, Mark R., *The Laws of War. Constrains on Warfare in the Western World*, New York, 1994; Howard, Michael, *Fred och krig. Hur freden uppfanns och kriget återuppfanns*, Stockholm 2004.

4. TEORIER OM STATEN OCH VÅLDET.....

Som antydde i forskningsläget ovan är teoribildningen om staters uppkomst, utveckling och uppbyggnad ett brett forskningsfält. Oavsett vilken utgångspunkt man väljer att ta krävs det att man definierar begreppen innan använder dem. Jag har valt att dela upp teorikapitlet i tre delar. Inledningsvis presenterar jag, utifrån litteraturen, den definition av stat jag ämnar använda. Därefter ägnar jag ett kort stycke åt staten och våldet. Slutligen vill jag definiera vad jag avser med termen legosoldat och hur studiet av just dem kan bidra förståelsen av staten och utvecklingen av staten.

Den moderna nationalstaten är en relativt ny konstruktion som egentligen hör 1900-talet till även om dess rötter går långt tillbaka i historien. Statens utveckling och historia är och kommer, tror jag, att lång tid framöver, vara viktigt att studera för att förstå sin samtid och kunna förklara processer som nationalism, etnicitet och myter. För att göra det hela mer överskådligt har jag valt att utifrån litteraturen utgå från två olika statsbildningar, konglomeratstaten och nationalstaten. Självfallet är detta, för de som gjort studien av statens historia till sin uppgift, inga nya rön eller något annat än en grov förenkling men samtidigt anser jag det vara tillräckligt underlag för undersökningen.

Inledningsvis skall sägas något mycket kort om tiden före studiens undersökningsperiod. Att det genom historien funnits enheter som hållits samman genom den kollektiva föreställningen om gemensamma identiteter som språk, historia och myter finns det få som ifrågasätter utan vad som egentligen är frågan när och i så fall hur dessa utvecklades till moderna nationalstater och vilka vägar de tagit.⁸ Vad som kanske är särskilt kännetecknande för perioden fram till 1300- och 1400-talen är just det heterogena Europa. Ingen statsbildning var den andra lik. Författarna beskriver perioden fram till ca 1300 som en period av stamsamhällen, stadsstater och löst sammanhållna imperier. Auktoriteter kunde variera från ytterst närvarande ledare med ett starkt institutionaliserat samhälle som i t.ex. de grekiska stadsstaterna till avlägsna kungar. Begreppet stat existerade inte. Människor utgjorde städer, städer utgjorde ibland mer eller mindre sammanhållna enheter. Inte sällan överlappade auktoriteter varandra och det var på inget sätt en statisk period.⁹ Nya konstellationer skapade nya situationer, furstars krav på underkastelse, kungars konkurrens med varandra och religiösa ledares anspråk lede så småningom till att Europa började konsolideras kring 1300- och 1400-talen. En statsbildningsprocess hade inletts som så småningom skulle generera den moderna staten. Men hur kan man beteckna de riken som uppstod under vägen, t.ex. vad var Gustav Vasas Sverige eller den Habsburgska imperiet under 1500- och 1600-talen? Här har jag valt att använda Gustafssons begrepp, konglomeratstaten.

KONGLOMERATSTATEN OCH NATIONALSTATEN

Som bakgrund till studien om legosoldatsmarknaden under ca 1500-2000 är det viktigt att en stat egentligen såg ut var konstruerad. Gustafssons argumenterar för att det fanns en form av statsbildning under tidigmodern tid i Europa som å ena sidan var betydligt mer

⁸ För en bredare utläggning om identiteter före nationalismen se t.ex. Smith, Antony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1999.

⁹ van Creveld, s. 52ff; Tilly, s.39f.

sammanhållen och institutionaliserad än under medeltiden man samtidigt skilde sig från 1800- och 1900-talens nationalstater. Denna form kallar Gustafsson konglomeratstaten. Vad som kännetecknar konglomeratstaten är främst att olika mer väldefinierade regioner och territorier tillhörande en och samma centralmakt hade olika förhållande till denna. Sammanslutningarna låg ofta samlade under en härskare eller "ruling house" men i t.ex. frågan om skatter förhandlade varje del separat med centralmakten och fick olika förhållanden och knöts därmed olika hårt samman. Fursten åtnjöt statusen av kung på visa ställen i sitt rike men kanske hertig eller prins på andra. Ändå kunde man på ett sätt tala om dessa riket i form av Sverige eller Frankrike även om staten i sig själv inte var aktör mer än genom de eller den härskande statsmannen.¹⁰ Gustafsson menar att detta var den form av statsbildning som var gällande i hela Europa under tidigmodern tid och gick inte under förrän i samband med att en bättre och effektivare administration krävdes (eftersom krigen blivit sådana stora projekt), folket på allvar börjar ifrågasätta adelns privilegier samt nationalismens intåg på 1800-talet. Konglomeratstaten var naturligtvis inte statisk utan befann sig ständigt i utveckling som innebar att olika territoriers förhållande till centralmakten förändrades. Nya lagar kunde t.ex. verka för ökad gemenskap mellan skilda grupper inom samma konglomeratstat. Allt eftersom administrationen effektiviserades började, vad Gustafsson kallar en, integrationsprocess som allt mera knöt landsdelarna till varandra och till centralmakten.¹¹ Viktigt att komma ihåg är dock att trots att administrationen blev mer central och uppfattningen om yttre och inre gränser spreds bland invånarna var inte den "nationella" identiteten av överordnad betydelse (som ofta fallet är idag) utan andra religiösa, börsrelaterade eller lokala identiteter var fortfarande förhärskande hos de flesta människor ända fram till 1700-talets slut, menar Gustafsson.¹² Särskilt intressant i sammanhanget blir kanske att resonemanget om konglomeratstaten inte tillåter att betrakta Westfaliska freden 1648 som det stora trendbrottet i statsformeringsprocessen. Denna fred innebar inte mer än en bekräftelse på konglomeratstatens existens och ambitioner. Det verkliga brottet kom, som tidigare nämnt, i och med händelserna under mitten och slutet på 1700-talet, närmast sjuårskriget och den franska revolutionen om man avkräver Gustafsson mer specifika årtal.

1648 har som bekant fått stå som symbol för den moderna statens födelse. Det är naturligtvis inte möjligt att sätta likhetstecken mellan statens utseende säg 1650 med den 1950 men förespråkarna av 1648 som ett trendbrott menar att mycket i statens struktur och organisation skilde sig från 1600-talets första hälft med samma århundrades andra hälft. Likaså påbörjades processer kring 1648 som kom att leda till nästa trendbrott. Men vad var det då som förändrades vid den här tiden?

Martin van Creveld som i sin bok valt att påbörja sitt kapitel om "The state as an instrument" just 1648 väljer att lyfta fram särskilt tre aspekter. För det första tog byråkratin hittills oskådade proportioner. Tjänstemannastaben ökade markant i de flesta länder och man började för första gången separera inrikes- och utrikesfrågor. Förhandlingar över gränser fick endast skötas av centralmakten och var inte längre inom det aktuella lokala områdets befogenheter. Med detta föddes det moderna ambassadörsyrket.¹³ För det andra, menar van Creveld, påbörjades skapandet av en infrastruktur som skilde sig från den tidigare. Nu tillverkades t.ex. kartor för första gången med avsikten att ha som underlag för

¹⁰ Gustafsson, s. 193-196.

¹¹ Gustafsson, s. 202-208

¹² Gustafsson, s. 201, 211

¹³ van Creveld, s. 128ff.

gränsdragningar. Gränsdragningar, vars exakthet som i och med freden 1648 på somliga ställen markerades med stensättning. Den tredje och ur min synpunkt kanske viktigaste förändringen, som van Creveld tar upp, som man kan se en start på 1648 är statens monopoliserande av våldet.¹⁴ Jag vill särskilt återkomma till denna tredje punkt längre fram.

Charles Tilly är överlag överens med van Creveld i sin beskrivning av de Europeiska staternas förändring. Hos Tilly är det just kriget som var den drivande faktorn. Kriget krävde administration och administrationen födde nationalstaten på slutet av 1700-talet.¹⁵ även Gustafsson tillmäter kriget och dess följder (i synnerhet sjuårskriget) anledningen till att administrationen var tvungen att omorganiseras och effektiviseras. Detta gjordes inom ramen för konglomeratstaten och hjälptes till av redan närvarande identiteter.¹⁶ Hos Tilly beskrivs en liknande övergång från gammalt till nytt med kriget i centrum. Skillnaden, som Gustafsson poängterar i slutet av sin artikel, är snarare frågan om det fanns en intension att skapa en nationalstat eller om det skedde som en biprodukt av centraliseringen av administrationen. Jag låter den frågan förbli obesvarad.

Författarna tycks vara eniga kring nationalstatens utseende för perioden från den franska revolutionen till andra världskrigets slut. Folket revolterade mot adelns privilegier. Inte längre var det härskaren som var staten, nu hade staten blivit överordnad. Med upplysningen föddes idéer om patriotism och nationalism som fortsatte att stärka administrationen. Staten expanderade nu till områden den tidigare inte haft kontrollen över, t.ex. utbildning, sjukvård, infrastruktur, polisväsende och mycket annat. Detta på bekostnad av andra auktoriteter.¹⁷ Nationella symboler, flaggor, musik och litteratur och så småningom även en nationalistisk och kontrafaktisk historieskrivning skapade myter om det förflutna som vissa än idag är vedertagna. Nationalismen utvecklades till en mycket stark identitet ofta överordnad alla andra. Den uttrycktes genom ceremonier och en nationell kultur. Patriotism var den förnämsta av dygder och att dö för sin nation var av stor ära inte minst återspeglad i första världskrigets krigsiver.¹⁸

Nationalstaten nådde sin höjdpunkt under slutet av 1800-talet och första hälften av 1900-talet. Efter 1945 startade på allvar välfärdsbygget inom staterna och den moderna teknologin gjorde det svårare att föra krig utan ödesdigra konsekvenser.¹⁹ Van Creveld har betecknat perioden som ”när staten blev en gud”. Den tidiga moderna staten var relativt liten och svag;

From then on, however, it grew and grew. Stage by stage it separated itself from, and raised itself above, civil society. As it did so, it commissioned maps, and used them to make political statements about itself; it built up an infrastructure of “statistical” information; it increased taxes which is perhaps more important, concentrated them in its own hands.²⁰

¹⁴ van Creveld, s. 143f; 168f; Att 1648 skulle innebära ett brott är inom stadsbildningsteorin idag en vedertagen, om ej oomstridd modell. För kritik av den Westfaliska modellen se t.ex. Krasner, Stephen D., ”Compomising Westphalia” ur *International Security*, Vol. 20, No. 3., 1995/96, s. 115-151.

¹⁵ Tilly, s. 20ff.

¹⁶ Gustafsson, s. 212f

¹⁷ Tilly, s.114-117; van Creveld s. 190ff.

¹⁸ van Creveld, s. 193ff.

¹⁹ van Creveld, s. 336f.; Ovanstående resonemang är begränsat till Europa. Märk väl att under perioden efter andra världskriget spriddes statsbygget efter den Europeiska principen till andra delar av världen. Utvecklingen i t.ex. Afrika förhindrade inte att konventionella krig kunde föras.

²⁰ van Creveld, s. 258.

För att kontrollera att allt detta fungerade och för att befästa sin auktoritet skapades dessutom en nationell polis, militär och fängelser. Staten var överallt i samhället och genom nationalismen ägde den legitimitet att vara det. Nationalismen menar van Creveld

[...] had been a harmless preference for one's native country, its language, its customs, its modes of dress, and its festivals; once it had been adopted by the state, it became aggressive and bellicose. Digesting the stolen spiritual goods, the state turned itself from a means into an end and from an end into a god.²¹

Kännetecknande för statens ställning är världskrigen där, efter de största och mest omfattande krig världshistorien någonsin skådat, de besegrade staterna åter var på fötter inom fem år. Priset har fått betalas av medborgarna, ledarna hade befunnits skyldiga men staten *i sig* var på inget sätt besegrad, den var en gud.²²

Tiden från ca 1975 och framåt räknas av flera forskare som nationalstaten på tillbakamarsch. Anthony Mockler kunde redan när han skrev sin bok om legosoldater 1969 se den europeiska nationalismen svalna och ersättas (men inte övertas) av andra lojaliteter eller extrema lokalnationalistiska tendenser.²³ Denna försvagning av statens position är inte tillräcklig för att vi idag skall kunna tala om en ny fas som skiljer sig från nationalstatens era. Men kanske kan man tala om början till en utveckling som kan komma att leda till en förändring tillräckligt stor för att kunna tala om nationalstatens undergång.

Nedgången för den moderna statens position förklaras av van Creveld med flera sammanlänkade faktorer. Dels hade den teknologiska utvecklingen, i synnerhet inom vapenindustrin, medfört att mänskligheten (eller rättare sagt supermakterna) hade möjligheten att utradera sig själv fullständigt. Detta kopplat till att internationella avtal, pakter och organisationer som NATO eller FN bildades ledde till att nya regler för internationella relationer skapades. Nu kunde man t.ex. lagligt gå in i Irak på FN's "uppdrag" istället för att behöva förklara krig. Nya former av krig och våldsyttningar ersatte de gamla stat-mot-stat-konflikterna.²⁴ En andra faktor till nationalstatens tillbakagång är hur den fria marknaden låtit företag växa sig transnationella och ställa krav på internationella lagar. Välfärdsstaterna (i huvudsak de socialistiska) skapade efter andra världskriget byggde på statlig kontroll och statligt ägda näringar. När nationalismen avtog samtidigt som förestagen växte sig internationella ifrågasattes statens monopolställning på fler och fler områden. "Byråkrati" blev ett fult ord, statliga skolor var definitionsmässigt sämre än privata, åka kommunalt gjorde bara de som inte hade råd men bil, o.s.v.²⁵ Staten svarade med att skära ner på välfärden och samtidigt släppa det ena monopolet efter det andra.

Om vi sammanfattar den kortfattade överblicken över ovan nämnda beskrivning menar jag att Gustafsson för fram en spännande förklaring på hur Europas stater var beskaffade under tidigmodern tid. I de stora kronologiska verken av framför allt van Creveld men även Tilly ses 1500- och 1600-talen snarare som en fortsättning på medeltidens feodala strukturer och betecknas av allmänt osammanhängande och varierande konstruktioner. Början på förändringen läggs till 1648 och det trettioåriga krigets slut. Både Tilly och van Creveld vill emellertid poängtera att denna förändringsfas når sitt slut med den moderna centralstatens

²¹ van Creveld, s. 259.

²² van Creveld, s. 262.

²³ Mockler, s. 281.

²⁴ van Creveld, s. 338, 353f.

²⁵ van Creveld, s. 408ff.

födelse kring sjuttonhundratalets slut. Detta sammanfaller med Gustafsson som även han lägger trendbrottet till 1700-talets senare hälft men inte ser 1648 mer än som ett bevis på konglomeratstatens integreringsprocess.

Förändringen och utvecklingen i statsbyggandet har aldrig stått stilla den har emellertid skett inom ramen för konglomeratstaten och nationalstaten. Vi har dock sett att förändringen i statens konstruktion mellan 1648 och 1789 var den som markerade övergången mellan konglomeratstaten och nationalstaten. Finns det ytterligare en fas? Började en liknande förändring vid 1989 och skulle man då, kunna tala om en ny fas av samhällsordning ytterligare 141 år senare, lagom till 2130? Detta är naturligtvis omöjligt att på ett övertygande sätt redovisa, men den intressanta frågan är snarare om den förändring som globalisering, internationella avtal, internationella företag och föreningar och terrorism innebär för med sig slutet för nationalstaten? Jag har valt att återkomma till frågan om nationalstatens framtid och förutsättningar, vilka naturligtvis inte kan bli annat än högst spekulativa, i det avslutande kapitlet.

Inför följande kapitel avser jag att utifrån de statsbildningsteorier jag tagit del av betrakta 1500-talet fram till 1700-talets slut som konglomeratstatens tid och tiden från 1800-talets början och fram till 1900-talets slut som nationalstatens tid. Självfallet är detta en mycket grov förenkling och variationerna inom de båda statsmodellerna är naturligtvis mycket stora, men frånvaron respektive närvaron av nationalistisk identitet som den överordnade identiteten blir det centrala i en sådan uppdelning. Olika drivkrafter har nämnts som viktiga för förändringen, jag skall undersöka en lite närmare – kampen om våldet.

STATEN OCH VÅLDET

Som vi sett av ovanstående resonemang och teoretiska utgångspunkter spelar våldet eller makten över våldet en central roll oavsett var man vill sätta gränsen mellan den tidigmoderna staten och nationalstaten eller oavsett vilken förändring som sker inom de båda.

Våldet, kriget och soldaternas roll i det här sammanhanget är vad Charles Tilly i synnerhet vill poängtera. Att optimera för kriget, som är vida äldre än nationen, tvingade härskarna i det tidigmoderna Europa att formera administrationen och byråkratin. Den moderna staten var snarast en biprodukt av detta, menar Tilly.²⁶ Van Creveld instämmer "[...] the real reason why war exists is because men has always liked war, and women, warriors."²⁷ Därför är det inte de suveräna staterna som har tvingat fram kriget utan snarare tvärt om. Dock innebär inte det att när det två väl lever i symbios kan förhållandena vara omvända. "Politics is about governance, about the exercise of authority. And authority is ultimately grounded in the actual or threatened use of violence."²⁸ Staten kanske inte överlever men kriget gör det, om än i annan form.

Men om kriget alltid funnits hur har det sett ut och hur har det förändrats? Hur har krigen utkämpats och av vem? Den brittiske historiker Michael Howard har beskrivit tiden från början av 1500-talet till mitten av 1600-talet som en period av mer eller mindre konstant krig i Europa. Individuella maktanspråk, konkurrens, kränkt ära och ibland rent nöje ledde till krig.²⁹ Även om perioden var krigisk och i våra ögon en mycket brutal form av krigsföring skedde under 1600-talet och framåt en begränsning och återhållsamhet under och

²⁶ Tilly, 206.

²⁷ van Creveld, s. 337.

²⁸ Thomson, s. 4.

²⁹ Howard 2004, s. 32f.

mellan krigen. Geoffrey Parker, professor i militärhistoria vid Yale, har visat att denna förändring berodde på i huvudsak fyra faktorer. För det första genom gick armén uppbyggnad en förändring. Från att ha varit uppsatt via en av regenten kontrakterad konsult till att bli mer direkt uppsatt och rustad av staten. För det andra blev det inte längre i samma utsträckning som tidigare legitimt att inleda krig med hänvisning till Gud. Religion var inte längre tillräckligt som allenarådande motiv. För det tredje hade det trettioåriga kriget varit så omfattande och brutalt och med så starka apokalyptiska undertoner att man fruktade att framtida storkrig helt enkelt skulle göra slut på mänskligheten. Slutligen, menar Parker, spreds reciprocitetstanken, vilken i och för sig inte var någonting nytt i sig, men som nu kunde innebära att även rebeller och upprorsmakare kunde betraktas som i första hand soldater när de tillfångatogs.³⁰ Kriget blev nu kostsamma. Arméerna bestod till större delen av högt avlönade yrkessoldater vars uppehälle finansierades av staten. Det var på tok för oekonomiskt att låta de gå förlorade i någon onödig konflikt. När väl konflikten inträffade i form av sjuårskriget 1756-1763 raserades många av de europeiska statskassorna fullständigt. En längre tids avsaknad av större konflikter följde.³¹

Med Napoleonkrigen hade arméerna blivit nationaliserade och med nationalismens intåg totalt kontrollerade av staten. Överklassens ensamrätt till krigsföring försvann och kriget blev folkkrig. Värnplikt infördes på somliga håll och statliga officersskolor såg dagens ljus. Kriget hade avgränsats och skiljts från sitt ”naturliga väsen”. Freden hade i sig själv blivit ett mål att sträva efter för första gången.³² Kriget mellan Tyskland och Frankrike 1870-71 visade de militära strategierna och de politiska ledarna att kriget avgjordes i ett eller ett par stora slag. Den förlorade armén var förintad och därmed hade hela nationen i ett ögonblick förlorat sin förmåga att försvara sig, fruktade man. Därför byggdes nu arméerna upp till kolosser som räknade alla män mellan 18 och 45 till potentiella soldater och utbildade dem därefter. Som exempel kan nämnas att Frankrike och Storbritannien år 1900 spenderade ca 38% respektive 74% av sin statsbudget på militären. Högre procentsatser har dessa stater aldrig haft, varken tidigare eller senare. Samtidigt som arméerna växte i storlek gick en del av pengarna till moderniserade vapnen och effektivare logistik. Nationen var Gud och livet var ett billigt pris att betala för dess beskydd.³³ Den enorma urladdningen kom 1914. Trots första världskrigets enorma lidande och förluster återuppstod snabbt ett nytt starkt styre i de besegrade länderna. Även det andra världskriget utkämpades av nationella arméer men i större omfattning rekryterades soldater som tidigare slagits som frivilliga. Under det kalla kriget blev arméerna allt mer specialiserade och tekniskt utrustade att utföra just sin del av det hela. Med introduktionen av atombomben och senare vätebomben stod det snart klart att ett nytt totalt krig skulle innebära slutet för mänskligheten. Enbart USA hade kring 1980 ca 30 000 av dessa vapen i varierande storlek men de värsta upp till 3000 gånger så starka som den som demolerade Hiroshima 1945.³⁴ Nya typer av krig trädde fram.

Staten har fortfarande monopol på våldet och ännu är det till största delen nationella välavlönade soldater som sköter krigandet. Men nya former av krig har ersatt de gamla stat-mot-stat-krigen. Frihetskamp, inbördeskrig, gerillakrig, terrorism och internationella

³⁰ Parker, Geoffrey, "Early Modern Europe" ur Howard, Michael (red.), Andreopoulos, George J. (red.), Shulman, Mark R. (red.), *The Laws of War. Constraints on Warfare in the Western World*, New York, 1994. s. 53ff.

³¹ Howard 2004, s. 38f; Gustafsson har som tidigare nämnt argumenterat för att sjuårskriget skulle kunna betecknas som början till slutet för konglomeratstaten.

³² van Creveld, s. 211; Howard 2004, s. 46f.

³³ Howard 2004, 62ff; Tilly, s. 124, Procentsatserna är hämtade från tabell 4.4.

³⁴ van Creveld, s. 339f.

interventioner har blivit de vanliga formerna av väpnade konflikter. Hur skall krigsföringen utvecklas vidare och hur skall nationalstaten förhålla sig till detta?

Om våldsmonopolet bland andra monopol var det som identifierade nationalstaten så borde den privata marknaden för soldater dalat kraftigt under perioden fram till idag. Det finns således en poäng i att kortfattat undersöka legosoldatens historia för att dels se om ovanstående resonemang är rimligt och dels som avstamp inför diskussionen om dagens PMF's.

5. LEGOSOLDATEN OCH STATEN.....

I den här delen av uppsatsen undersöker jag kortfattat legosoldatens historia. Relevansen med att studera legosoldatens historia är naturligtvis kopplat till dagens diskussion om de moderna *Private Military Corporations* eller *Private Military Firms*. I kapitel fem ges emellertid endast en kort överblick och återkopplingen och diskussionen återfinns i sista kapitlet. Inledningsvis är det på sin plats att definiera begreppet.

VAD ÄR EN LEGOSOLDAT?

Man kan tänka sig en uppsjö av motiv och kombinationer av motiv hos olika individer att gå ut i krig. Somliga har en ideologisk övertygelse, andra kanske försvarar sitt hem och somliga kanske inte har något val. Det finns dock de som slåss enkom eller åtminstone huvudsakligen för pengar eller andra materiella vinningar. Det finns emellertid fler än legosoldater som slåss för pengar. Hos dagens yrkessoldater finns det som ett tydligt motiv hos många, frivilliga utläningar fanns så väl i Napoleons arméer, Amerikanska inbördeskriget eller Spanska inbördeskriget. Många av dessa slogs enbart för att tjäna pengar, var de också legosoldater?

Ett av de största problemen med att undersöka legosoldatens historia är just det svåra med att avgöra vad som är definitionen. Detta har gått upp för alla som givit sig i kast med det. Huruvida t.ex. Franska Främlingslegionen är legosoldater eller inte, eller om frivilliga förband i utländska arméer är legosoldater är författarna inte eniga om. Måste de t.ex. vara beredda att slåss för alla som betalar? Det finns ingen större förhoppning om att jag på denna sida kommer att lyckas med vad t.ex. Mockler misslyckas med i sin bok (eller snarare konstaterar är både omöjligt och onödigt) men ett par grundläggande drag återfinns hos alla författare. Detta är alltså inte alla utmärkande dragen enligt författarna men de huvudsakliga gemensamma dragen mellan Mocklers och Singers försök till en definition.

Till att börja med måste de legosoldaterna jag avser undersöka vara organiserade i grupper, förband eller andra enheter, eller åtminstone bli organiserade. De som i egenskap av individer ingår i annan armés eller organisations tjänst för att kriga för pengar räknas alltså inte. Det engelska språket har fördelen att kunna separera dessa med olika termer (även om viss förvirring tycks råda även där) i form av "mercenary" respektive "soldier of fortune".³⁵

För det andra är deras främsta drivkraft pengar, plunder och personlig vinning. Inte att säga att det inte finns andra motiv men för legosoldaten är detta det primära.³⁶

En tredje faktor som lyfts fram som definierande för den här typen av förband och soldater är att de är i utländsk tjänst utan att ingå i den reguljära armén. Och att kontraktstiden är begränsad. Den enskilde soldaten kan säga upp sig och sluta när han vill till skillnad från den rekryterade, eller värnpliktige.³⁷

Om vi jämför med den mest vedertagna definitionen som gäller idag får vi vända oss till Genèvekonventionen, där vi finner att en legosoldat är en person som;

- a. är särskilt rekryterad inom landet eller utomlands för att kämpa i en väpnad konflikt;
- b. faktiskt deltar direkt i fientligheterna;

³⁵ Mockler kallar dessa den tredje kategorin av legosoldater, eller "free companies" Mockler, s. 22; Singer föredrar att tala om "mercenary units". I detta ligger att en "mercenary" per definition ingår i en "mercenary unit", annars är han något annat. Singer s. 42f.

³⁶ Mockler, s. 22; Singer, s. 42.

³⁷ Mockler, s. 14ff; Singer, s.42

- c. deltar i fientligheterna med främsta motiv att vinna personliga fördelar och som faktiskt av en stridande part eller på dess vägnar utlovas materiell ersättning som vida överstiger den som utlovas eller utbetalas till kombattanter med motsvarande grad och funktion i denna partsväpnade styrkor;
- d. varken är medborgare i en stat som är part i konflikten eller bosatt i ett område kontrollerat av en part i konflikten;
- e. icke är medlem av en parts i konflikten väpnade styrkor; och
- f. icke av en stat, som icke är part i konflikten, sänts i offentligt uppdrag i egenskap av medlem av denna stats väpnade styrkor.³⁸

Som synes inkluderas de åtminstone de två understa av ovan beskrivna dragen av legosoldaten. Som tidigare nämnts inkluderas "soldiers of fortune" också under termen legosoldat och det förfaller snarast som det är dem som artikeln i synnerhet riktar sig mot. Att falla under §2 i artikel 47 innebär i enlighet med §1 samma artikel att man inte erkänns kombattant- eller krigsfångestatus och är alltså således enkom negativt för legosoldaten. Jag får säkert anledning att återkomma och ytterligare betrakta definitionen av legosoldaten.

LEGOSOLDATEN OCH STATEN PÅ 1500- OCH 1600-TALET

När man talar om de organiserade legosoldatsförbanden under 1500- och 1600-talen är det i huvudsak de s.k. "free companies". Dessa var legosoldater formerade i kompanier med egen struktur och ledning som ständigt var i tjänst hos någon av Europas furstar. Dessa var professionella soldater ur samhällets alla skikt som med pikar, bågar och senare musköter, visade med önskad effektivitet att medeltidens bepansrade ryttare inte längre var dugliga på slagfältet. Nu kunde den vanlige knekten vinna både ära och rikedom på slagfältet. Dessa kompanier hade redan under hundraårskriget varit vanliga men under 1400-talets slut och in på 1500-talets början hade de helt tagit över den europeiska marknaden.³⁹ De bestod ofta av ett hundratal man som delade intresset att tjäna pengar på krig. De var ledda av en officer som var ansvarig för att de skulle få mat, logi och avlöning. Dessa ledare sökte konflikter eller bevakningsuppdrag för sina kompanier och skrev sedan, ibland väldigt detaljerade, kontrakt med sina kunder. Deras största problem var freden, eller snarare uppehållet i striderna. Under dessa perioder kunde de vara tvungna att sysselsätta sig med röveri i värsta fall. Det tycks emellertid varit en sista och ovälkommen utväg för de flesta "free companies"⁴⁰

De fria kompanierna blev emellertid under 1500-talet ett ständigt orosmoment hos de europeiska furstarna och deras rykte försämrades. På somliga håll, bland annat i Frankrike, skapades mer permanenta enheter kontrollerade av kungen med uppgift att desarmera de fria kompanierna.⁴¹ Arvtagarna till de fria kompanierna och nästa fas i den organiserade legosoldatsmarknaden var det beryktade *Schweizergardet*. Dessa högst professionella soldater inträdde en organisation inte helt olik den av ett modernt företag och erbjöd sig själva som hjälp i fält. Dessa kompanier blev snabbt ryktbara och tjänstgjorde med framgång framförallt

³⁸ Protokoll I till Genèvekonventionerna, Art 47, §2. ur Konventionssamling i mänskliga rättigheter och humanitär rätt, andra upplagan, Stockholm 2004.

³⁹ Howard 2004, s. 30ff; Mockler, s.30ff; van Creveld, s. 158f.

⁴⁰ Showalter, Dennis E., "Cast, Skill, and Training: The evolution of Cohesion in European Armies from the Middle Ages to the Sixteenth Century" ur *The Journal of Military History*, Vol 57, Nr. 3, 1993, s. 419f; Mockler, s. 32, Singer, s. 24f.

⁴¹ Singer, s. 26, För ett exempel om hur procedurerna kring anlitandet av legosoldater samt marknaden komplexitet under den här tiden, se Potter, David, "The International Mercenary Market in the Sixteenth Century: Anglo-French Competition in Germany, 1543-50", ur *The English Historical Review*, Vol. 111, No 440, 1996, s. 24-58.

i Italien och Frankrike. Med Schweizergardet som modell uppstod fler legoförband i Europa under den här tiden, t.ex. de tyska *Landsknechts*.⁴²

Trettioåriga kriget 1618-1648 kom att bli dessa krigsrentreprenörers storhetstid. Under det långa, blodiga och stundtals mycket förvirrade kriget, som engagerade stora delar av Europa, bestod samtliga arméer av en överväldigande majoritet legosoldater. Den svenska armén under Gustav II Adolf bestod t.ex. endast av ca 10% av statsmakten rekryterade svenskar.⁴³ De som anlätade legosoldaterna var Europas furstar, kungar och statsöverhuvuden. Vem som helst kunde inte vara kund på legosoldatsmarknaden. Anställaren tycks ha behövt en viss legitimitet för att inte legosoldatsarmén skulle betraktas som ett organiserat rövarband. Arméerna var i konglomeratstatens tjänst. Det fanns emellertid ett undantag, de stora handelskompanierna.

De stora Europeiska handelskompanierna stod alla förvisso i relation till någon av Europas stater men somliga av dem ägde betydande rättigheter, i synnerhet de holländska och engelska kompanierna. Flera av dessa ägde rättigheter att t.ex. sätta up arméer och flottor, bygga fort, sluta avtal, starta krig och till och med prägla egna mynt.⁴⁴ Handelskompaniernas egna militära kapacitet försvarades med att de behövde skydda sig mot ursprungsbefolkningen på de platser de exploaterade, eller skydda sina monopol mot andra företag. Dock var det inte sällan så att de också hade som huvudsakligt syfte att förstöra så mycket som möjligt för andra Europeiska kompanier. Engelska handelskompanier kunde kriga med Frankrike i Ostindien när England och Frankrike bibehöll freden i Europa. Legosoldaterna frodades i dess kompanier.⁴⁵

Tiden från att feodalismens slut fram till 1600-talets mitt var legosoldatens stora era. Även långt in på 1700-talet utgjordes arméerna i huvudsak av utländska legosoldater men synen på legosoldaterna hade börjat förändras i samband med att staterna allt mer centraliserades.

LEGOSOLDATEN OCH STATEN PÅ 1700-, 1800- OCH 1900-TALEN

Nedgången för legosoldatsmarknaden hörde nära samman med framför allt tre faktorer För det första effektiviserades den statliga administrationen under, bland annat som konsekvens av freden 1648. Legosoldaterna som inte var i tjänst hos någon befann sig nu (i princip varhelst i Europa de befann sig) i ett land och tärde på detta lands skatteintäkter, d.v.s. var en plåga för lokalbefolkningen. Dels utvecklades vapentechnologin mycket under 1700-talet vilket gjorde att det inte längre krävdes en väl utbildad och erfaren soldat för att genomföra vad som krävdes på slagfältet. Kvantitet på slagfältet, i form av numerärt överläge, blev alltså allt mer viktigt och allteftersom staten konsoliderades trädde folkarméerna eller massarméerna in på krigsarenan. Kriget blev inte längre en angelägenhet för samhällets översta och understa skikt utan inkorporerade nu en allt mäktigare medelklass av borgare. En tredje och kanske den viktigaste förklaringen är födelsen av nationalismen. Upplysningsfilosoferna, med, Immanuel Kant i spetsen, hade poängterat att kriget inte längre var ett naturligt tillstånd. Freden och maktbalansen var nu det viktiga att uppnå. Första steget mot att uppnå fred var att skapa ett system av stater där folket var delaktigt i krigen,

⁴² Singer, s. 26f; Mockler, s. 74ff, 99f.

⁴³ Thomson, s. 30.

⁴⁴ Thomson, s. 32ff.

⁴⁵ Thomson, s. 38ff, 61.

dels rent fysiskt men även materiellt. Så småningom skulle kriget bli så kostsamma och fasansfulla att ingen längre skulle för dem.⁴⁶

Under hela 1700-talet fortsatte dock legosoldatsförbanden att dominera krigsföringen, om än inte så markant som tidigare. Både Napoleons och Wellingtons arméer bestod av stora mängder utländska legosoldater. De stora handelskompanierna fortsatte också att utöva sin nästan statslika makt under hela 1700-talet. Det fasta greppet om våldsmonopolet togs på allvar av nationalstaten på mitten av 1800-talet. Under 1800-talet kom lagstiftning i Europas alla ledande stater (undantaget Sverige, 1904 och Turkiet 1936) som på ett eller annat sett reglerade medborgarnas möjligheter att gå i utländsk tjänst. Även handelskompanierna fick se sig inkorporeras i staterna eller gå under. Det sista, *Engelska Ostindiska Kompaniet*, 1858.⁴⁷ Under 1800-talets andra hälft och fram till 1960-talet var den organiserade legosoldatsmarknaden i princip utplånad. Både första och andra världskriget utkämpades av nationalarméer där alla utländska inslag var ideologiska frivilliga eller allierade förband. Den enskilde "soldier of fortune" existerade fortfarande även då han nu på de flesta håll var olaglig.⁴⁸

De enda Europeiska stater som höll sig med utländska förband under 1900-talet var Frankrike, genom den *Franska Främlingslegionen* (70-100 olika nationaliteter) och Storbritannien genom *Gurkhas* (Nepaleser).⁴⁹ Båda dessa förband, var (och är fortfarande) del av de nationella styrkorna och inte fria entreprenörer på marknaden. Varken den Franska Främlingslegionen eller de brittiska Gurkhasoldaterna kan vara aktuella för någon annan än Frankrike och Storbritannien och dessa stater är också alltid ansvariga för dessa förbands handlingar.

Riktiga, enligt definitionen, legoförband började dock dyka upp igen under 1960-talet i samband med oroligheter i det postkoloniala Afrika. Dessa, inte sällan européer med militär bakgrund, slogs bland annat i Kongo, Biafra, Nigeria och Yemen.⁵⁰ Deras verksamhet var enligt de allra flesta nationella lagar illegal och i och med Genèvekonventionens tilläggsprotokoll I (se ovan) från 1977 blev de även olagliga i internationell lag. Från framförallt 1990-talet har en ny form av legosoldatsorganisation sett dagens ljus, de s.k. PMC's eller PMF's.

LEGOSOLDATEN IDAG

När man talar om legosoldater idag avses i huvudsak de privata säkerhets företagen som hyr ut sina tjänster till nationella arméer. Det kan knappast betvivlas att den individuella legosoldatsmarknaden fortfarande är aktiv men jag fortsätter att koncentrera mig på dagens "free companies".

Den mest omfattande undersökning som gjort över dagens PMCs är som tidigare nämnts Peter W. Singers bok om "Corporate Warriors". Singers utgångspunkt är emellertid att denna nya form av företagsamhet inte faller inom definitionen av legosoldatsverksamhet eller åtminstone innebär en ny form av verksamhet:

⁴⁶ Singer, s. 29ff; Howard 2004, s. 41ff; van Creveld, s. 191ff; Mockler, s. 105ff; Thomson, s. 67f.

⁴⁷ Singer, s. 34ff; Thomson s. 81ff. Se tabell sid. 83.

⁴⁸ Thomson, s. 89ff; Mockler, s. 143ff.

⁴⁹ Thomson, s. 92.

⁵⁰ Mockler, s. 143ff; Thomson, s. 93ff; van Creveld, s. 330.

PMFs are unlike either the individual mercenaries of the 1960s or those freelancers still active today. Although sharing similarities, they are also distinct from the contracted units of past centuries, [...] or even the charter trading companies. Instead they represent the next evolution in the provision of military services by private actors, parallel to the development of the modern business organization.⁵¹

Den huvudsakliga skillnaden är ”the *corporatization* of military service provision”⁵² menar Singer. Att PMCs är företag som tävlar på den internationella marknaden och är skapade ur ett redan befintligt system av internationell handel. Andra viktiga skillnader, påpekar Singer är att PMCs erbjuder ett brett spektra av tjänster vilket inkluderar träning, logistik, support samt efterkonflikts-strategier. Detta gör att de särskiljer sig dels från ”free companies” som bara erbjöd soldater, dels från 60-talets kompanier som var ad hoc-förband och dels från handelskompanierna som bara levererade gods, enligt Singer.

Dagens moderna PMCs kan indelas i tre huvudsakliga kategorier. För det första de som tillhandahåller logistik, underhåll och liknande tjänster (Military Support Firm, MSF). För det andra rena konsultfirmor specialiserade på planering och organisation (Military Consultant Firm, MCF). Slutligen de som erbjuder legosoldater i fält (Military Provider Firm, MPF). Inte sällan arbetar firmor på alla nivåer samtidigt.⁵³ Vad som är intressant för min studie är framförallt den sista kategorin av företag, de är dessa som, enligt mig, inte skiljer sig nämnvärt i förhållande till sin kontext från de firmor som erbjöd sina tjänster under 1600-talet. De faller under vad vi definierade i inledningsvis i kapitlet. De erbjuder sina tjänster på en internationell marknad, de låter sig enbart kontrakteras av stater (vilket inte är giltigt för MSF och MCF), deras primära (även om det inte nödvändigtvis är den enda) syfte är att tjäna pengar och de (de flesta) anställer folk oavsett nationalitet. Att dessa inte klassas som legosoldater har att göra med att de skulle i sådana fall vara olagliga. Idag (läs september 2004) räknar man med att 20 000 personer är anställda av PMCs i Irak. Det skall dock noteras att inga MPFs opererar i Irak för tillfället.⁵⁴

Medan MSFs och MCFs frodas på den internationelle marknaden går det ännu något trögare för MPFs. Både *Executive Outcomes* och *Sandline*, de stora skyltnamnen inom MPFs, har, åtminstone tillfälligt, lagt ner sina verksamheter men det finns fler på marknaden.⁵⁵

⁵¹ Singer, s. 45.

⁵² Singer, s. 45.

⁵³ Singer, s. 88ff.

⁵⁴ Isenberg, David ”A Fistful of Contractors: The Case for Pragmatic Assessment of Private Military Companies in Iraq” Research Report 2004.4, British American Security Information Council (BASIC), 2004, s.7, 15.

⁵⁵ Singer, s. 118; www.sandline.com (2005-01-09).

6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION OCH NYA FRÅGOR

Vi har kunnat konstatera att legosoldatsyrket är ett mycket gammalt yrke och att organiserade förband ”free companies” har funnits under de första århundradena innefattade i den här studien. Den organiserade legosoldatsmarknaden upplevde en successiv stegring fram till mitten av 1600-talet och utgjorde majoriteten i de europeiska arméerna fram till Napoleons dagar. I och med nationalismens idéströmningar under 1800-talets andra hälft och 1900-talet första hälft sjönk och så småningom helt försvann de organiserade legosoldaterna. I och med avkoloniseringen i framförallt Afrika öppnades en ny marknad för legosoldaterna, denna spädades ytterligare på av kalla krigets slut vilket lösgjorde militär materiel och personal. Dessa, ad hoc-förband ådrog sig (oftast förtjänt) dåligt rykte och föranledde lagstiftning mot dem. Dagens arvtagare av organiserade legosoldater kallas PMCs eller kanske i synnerhet subkategorin MPF. Det finns all anledning att särskilja dem från 60-talets ”rövarband” men likheterna med äldre tiders förband är slående.

Mycket av den rådande debatten rörande PMCs har kretsat kring huruvida de skall klassas som legosoldater eller inte och i så fall vilka regler de skall lyda under.⁵⁶ Den debatten lider till stor del av politiskt ointresse hos de största kunderna, USA och Storbritannien. Den rådande internationella lagstiftningen, Genèvekonventionen, klassar ingen som inte deltar i de direkta striderna som legosoldater. Det utesluter de flesta firmor som endast tillhandahåller säkerhetspersonal och konsulter. Att dessa helt och hållet ska betraktas som vilket företag som helst är inte heller att önska och mycket av problematiken ligger i att hitta ett sätt att reglera, men inte i lag förbjuda dessa firmor att operera. Självklar föreligger det stora problem i en sådan reglering. I relation till mänskliga rättigheter har frågor höjts om hur dessa företag kan hållas skyldiga inför internationell lag när de (vilket bevisligen skett) brutit mot internationella konventioner. Skall den ansvariga staten betraktas som skyldig då företagen ingår i deras militära komplex, eller ska de betraktas som ett kontraktsbrott och därmed behandlas av nationell lagstiftning?

En annan fråga som ofta dragits fram i medier och i litteraturen är om det moraliskt förkastligt att ägna sig åt legosoldatsyrket inom PMCs. Singer för exempelvis fram klar kritik mot den rådande ”normen” av att behandla alla icke-statliga militärer som legosoldater och därmed kriminella. Dessa är, menar Singer, professionella yrkesmän och kvinnor, som erbjuder en tjänst som de med största möjliga allvar och stolthet utför.⁵⁷ Att de moderna PMFs (eller åtminstone underkategorin MPF) faller inom ramen för legosoldatsfirmor jämförbara med de under 1500- 1600- och 1700-talen anser jag det inte finnas någon större anledning att argumentera mot. Huruvida det sedan är dags att omvärdera synen på legosoldaten och dessa firmor kan däremot vara en intressant debatt.

STATEN OCH LEGOSOLDATEN

Förhållandet mellan staten och legosoldaten är uppenbar. I tider av starka stater fanns det ingen plats för legosoldatsförband då de hade både svårt att få anställning och hade dåligt anseende medan under konglomeratstatens tid var de många, organiserade och inte sällan uppskattade.

⁵⁶ Se t.ex. Singer, s.40-48; Isenberg, s. 7-12 eller *Private Military Companies: Options for Regulation*, HC 577, 2001-02, s. 6-27.

⁵⁷ Singer, s. 44ff.

Som ett led i den centralisering av administrationen som tog fart under 1500-talet tog staten kontroll över allt fler instanser i samhället. Jag skulle vilja påstå att den avgörande kontrollen var våldet. När våldet monopoliserats kunde man tala om när konglomeratstaten blev nationalstaten. Staten hade förvisso redan tidigare utökat sin kontroll över t.ex. kyrkan och lagstiftningen men det var först genom våldsmonopolet nationalstaten fritt kunde utvecklas. Detta gav utrymme för en våldsamt expansion där staten inte lät någon del av samhället lämnas orörd. Skolor, universitet, polis, fängelser, infrastruktur och pengar är bara några exempel som nationalstaten kontrollerade. Nationalismen genomsyrade statsapparaten och gav den legitimitet att kräva lojalitet och underkastelse av sina invånare, nu medborgare. I en sådan kontext är det inte svårt att se att legosoldatsverksamheten kraftigt avtog och på de flesta håll helt och hållet försvann.

Från en ouniformerad armé med brokigt ursprung och kluvna lojaliteter till en homogen nationell, uniformerad och strukturerad armé helt kontrollerad av statsmakten gick det knappt ett halvt århundrade vid 1800-talets början var det inte längre möjligt för en individ att mönstra en armé för att se till egna intressen utan att tilltaget klassades som inbördeskrig, resning, uppror eller terrorism och var en kriminell handling.

Nationalstaten behöll sitt grepp över samhällstrukturen och gör så än idag. Det är dock tydligt att den privata marknaden gjort allt större anspråk på att få ta del i det som tidigare varit statens domäner, skolor, kollektivtrafik, fängelser, sjukvård o.s.v. Globaliseringen har fört med sig starka transnationella företag som ytterligare förstärker kraven på fri företagsamhet och ser på med förtjusning när staterna tappar sina monopol, ett efter ett.

Vi vet från historien att under tider av svaga stater utan monopolställning frodades legosoldaterna. Har vi anledning att tro att de är på väg tillbaka?

BORTOM NATIONALSTATEN, LEGOSOLDATENS ROLL I FRAMTIDEN OCH NYA FRÅGOR

Hur kan man se den vidare utvecklingen? Kan man se en fortsättning på den trend vi belyst här? Av de författare som presenterats i den här texten är synen på framtiden olika. Staten som vi känner den kommer att förändras. Globaliseringen för med sig många faror såväl som möjligheter.

People and organisations who used to rest peacefully in the bosom of the state will have to do, indeed already are doing, more to defend themselves, for example, by purchasing all kind of specialized equipment; fortifying the premises in which they live and operate; mounting their own guards, whether in or out of uniform; and possibly even setting up their own armed forces under suitable commanders [...]⁵⁸

Om nationalstaten dekonstrueras uppstår onekligen ett maktvakuum, ett vakuum som måste fyllas. Två mäktiga typer av strukturer står redo att fylla detta tomrum, dels de internationella organisationerna som, t.ex. FN, NATO, EU och IMF och dels de stora transnationella företagen. De suveräna staterna utgör emellertid legitimiteten åt det internationella samfundet då det är avtal och kontrakt mellan stater som genererar internationell lag. Om nationalstaten dekonstrueras får detta inte innebära att internationell lag också gör det eftersom det då inte finns något som kan motbalansera de stora ekonomiska intressen som

⁵⁸ van Creveld, s. 419.

ligger i företagens natur. De människor som då hamnar utanför det som företagen anser sig ha skyldighet att värna om, äger vare sig rättigheter eller kan skydda sig. Eller som van Creveld uttrycker det;

For people and organizations who are limited to individual states and dependent on their defence, livelihood, education, and other services, such a situation represents bad news. For groups as diverse as government employees and the recipients of social security, [...] the writing is on the wall. Either they start looking elsewhere for their economic status and, in some cases, even their physical protection; or else there is probably no future for them.⁵⁹

För att undvika ett sådant scenario, som sannolikt inte heller hade tagit hänsyn till mänskliga rättigheter, måste den internationella lagen inte bara bestå utan även expanderas till att inkludera ny aktörer och kunna hålla dessa ansvariga inför det internationella samfundet i händelse av t.ex. brott mot de mänskliga rättigheterna. I praktiken skulle det innebära att transnationella företag i allmänhet och PMCs i synnerhet bör erbjudas att binda sig till samma konventioner, eller liknande internationella avtal, som staterna gjort genom FN. Nationella regler för PMCs är otillräckliga då den internationella arenan tillåter kryphål. "A globalized industry demands a globalized response"⁶⁰ enligt Singer. Frågan blir då istället: kan vi med en stark internationell lag och tydliga restriktioner för PMCs istället utnyttja den expansiva marknaden inom den typen av tjänster? Redan idag arbetar vissa NGOs och av FN sanktionerade fredsbevarande styrkor med PMCs och köper tjänster inom logistik och brottsförebyggande åtgärder. Kan man utöka detta och, under strikt reglerade former, ha PMCs direkt kontrakterade under säkerhetsrådet för humanitära interventioner? Tanken är svindlande, men bör, i ljuset av nationalstatens tillbakagång och den privata marknadens snabba framsteg, undersökas och utvärderas.

När man skriver en text uppträder i regel nya frågor som intresserar och stimulerar till vidare undersökning. Att PMCs situation på den internationella marknaden, i den internationella såväl som den nationella lagen, i förhållandet till FN och humanitära organisationer och andra företag är ett relativt utforskat fält råder det ingen tvivel om. Mer tvärvetenskaplig forskning mellan historia, statsvetenskap och juridik kring satsbildningsteorier hade, tror jag, kunna generera än mer förståelse av samtiden men kanske även framtiden.

Destroy the state, and create Lebanon. Fortify it, and create Korea. Until other forms displace the national state, neither will do. The only real answer is to turn the immense power of national states away from war and toward the creation of justice, personal security, and democracy.⁶¹

⁵⁹ van Creveld, s. 419.

⁶⁰ Singer, s. 241.

⁶¹ Tilly, s. 227.

7. LITTERATURFÖRTECKNING.....

REFERENSER

- Gustafsson**, Harald, "The Conglomerate State: A Perspective on State Formation in Early Modern Europe" ur *Scandinavian Journal of History*, Vol 23, 1998, s. 193-196.
- Howard**, Michael (red.), **Andreopoulos**, George J.(red.), **Shulman**, Mark R.(red.), *The Laws of War. Constrains on Warfare in the Western World*, New York, 1994.
- Howard**, Michael, *Fred och krig. Hur freden uppfanns och kriget återuppfanns*. Stockholm 2004.
- Isenberg**, David "A Fistful of Contractors: The Case for Pragmatic Assessment of Private Military Companies in Iraq" Research Report 2004.4, British American Security Information Council, 2004
- Konventionssamling** i mänskliga rättigheter och humanitär rätt, andra upplagan, Stockholm 2004
- Krasner**, Stephen D., "Compomising Westphalia" ur *International Security*, Vol. 20, No. 3., 1995/96, s. 115-151.
- Mockler**, Anthony, *The Mercenaries. The truth about men who fight for pay*. New York 1970.
- Potter**, David, "The International Mercenary Market in the Sixteenth Century: Anglo-French Competition in Germany, 1543-50", ur *The English Historical Review*, Vol. 111, No 440, 1996, s. 24-58.
- Private Military Companies: Options for Regulation**, HC 577, The Stationary Office, London 2001-02.
- Showalter**, Dennis E., "Cast, Skill, and Training: The evolution of Cohesion in European Armies from the Middle Ages to the Sixteenth Century" ur *The Journal of Military History*, Vol 57, Nr. 3, 1993, s. 407-430.
- Singer**, Peter W., *Corporate Warriors, The Rise of the Privatized Military Industry*, New York 2003.
- Smith**, Antony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1999.
- Thomson**, Janice E., *Thomsons Mercenaries, Pirates & Sovereigns*, New Jersey 1994.
- Tilly**, Charles, *Coercion, Capital and European States. AD 990 – 1992*, Oxford och Cambridge 1995.
- van Creveld**, Martin, *The Rise and Decline of the State*, Cambridge 1999